



# Lecziun 1 – Modul A

## Reglas da transposiziun

Rait didactica		Capacitads linguisticas					
Levels linguisticas		Cuntegn dal text					
		Cuntegn dal lexicon					
		Furma da la frasa					
		Furma dal pled					
		Segn e sun					
		Musica					
	Diever						

- Accent da la lecziun
- Vegn era tractà



**Cuntegn**

- Differenzas tranter ils idioms ed il rg, reglas da transposiziun



**Finamira**

- PDCs chattan differenzas tranter l'agen idiom ed il rg ed enconuschan intginas reglas da transposiziun.



**Material existent**

- Clamaints, cudesch da lectüra per las scolas superiuras ladinas, Meds d'instrucziun dal Grischun, Cuira, 1985 (Il sistem dal rumantsch grischun, p. 228)
- 'La princessa loscha', text ed illustraziuns da Giovanni Netzer, Tgaminada Editoura, Savognin, 1995



## Model 1

## Il sistem dal rumantsch grischun

Il rumantsch grischun è ina lingua da cumpromiss che sa basa sin ils trais idioms principals e fa ina sort punt tranteren: il sursilvan ed il vallader furman las pitgas ed il surmiran la surtratga da quella punt.

Ins ha creà il rumantsch grischun tenor il princip da maioritad. Quai vul dir ch'ins ha tschernì sche pussaivel las furmas cuminaivlas ad ina maioritad dals trais idioms da basa.

### Princip 3:0 u 2:1 (insaquants exempels):

Sursilvan	Surmiran	Vallader	Rumantsch grischun	
clav	clav	clav	clav	(3:0)
ala	ala	ala	ala	(3:0)
fil	feil	fil	fil	(2:1)
sien	sien	sön	sien	(2:1)
roda	roda	rouda	roda	(2:1)
cudisch	codesch	cudesch	cudesch	(2:1)
fetg	fitg	fich	fitg	(2:1)
pischada	pantg	painch	paintg	(2:1)
brev	brev	charta	brev	(2:1)

Quest sistem tenor il princip da maioritad n'han ins dentant betg pudì duvrar dapertut. En tals cas han ins considerà era ils auters idioms rumantschs, damai il sursilvan ed il puter, e tscha e là perfin dialects locals.

maun	maung	man	maun <sup>1</sup>
aur	or	or	aur <sup>2</sup>
treis	treis	trais	trais <sup>3</sup>

<sup>1</sup> Il tip 'maun' na vegn betg duvrà mo en Surselva, mabain era en autras regiuns dal territori rumantsch; 'maun' è la furma la pli derasada.

<sup>2</sup> Il mantegniment da la grafia latina 'au' n'è betg limità per la Surselva; quella vegn duvrada ultra da quai en in pèr dialects locals da l'Engiadina Bassa (Lavin, Ardez, Ftan) e dal Rain posteriur. La Val Müstair e tschertas vischnancas da l'Engiadina Bassa (Scuol, Tarasp) dovran en pli ina furma dal tip 'ar'.

<sup>3</sup> 'ei' sa pronunzia fitg savens [ai].



Lectura 1

# La principessa Ioscha

Ena viglia praula surmirana or  
dalla Crestomazeia rumantscha

Illustraziuns ed elaboraziun digl text da  
Giovanni Netzer





Igl era ina giada in prinzi che voleva maridar. In bel di al raquinta in chatschader: «Davos la muntogna stat ina princessa pli bella ch'il sulegl e pli loscha che l'orcan.» Dalunga lascha il prinzi sellar ses chaval e banduna il pajais.

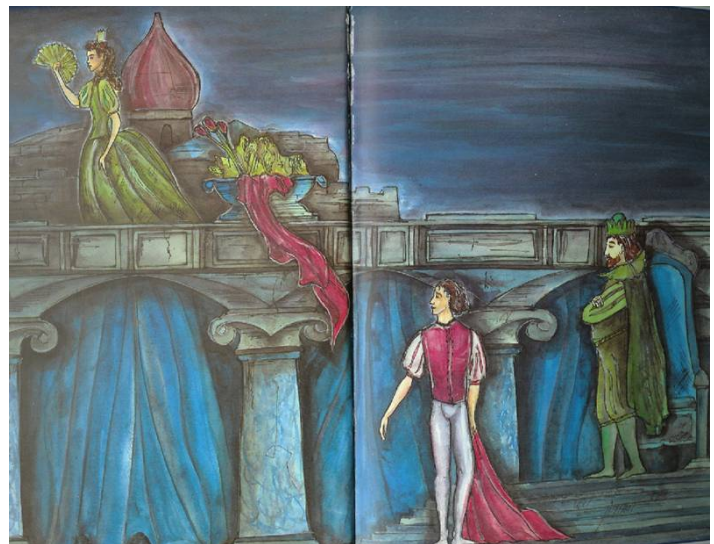


Ei era inagada in prenci che voleva maridar. In di raquenta in catschadur ad el: «Davos la muntogna stat ina princessa pli biala ch'il sulegl e pli loscha ch'igl orcan.» Immediat lai il prenci metter si siala a siu cavagl e banduna la tiara.

Gl'era eneda en prenci, tgi leva maridar. En de igl rachinta en catscheder: «Vedvart la muntogna stat ena princessa pi bela tg'igl suglegl e pi loscha tg'igl orcan.» Dalunga lascha igl prenci sellar sies tgalval e bandunga la tera.

I d'eira üna jada ün prinzi chi laiva maridar. Ün di til raquinta ün chatschader: «Davo la muntogna sta üna princessa plü bella co'l sulai e plü superbgiä co l'orcan». Subit lascha il prinzi sellar seis chavagl e banduna il pajais.

Arrivà tar il chastè da la princessa loscha siglia el giu dal chaval e dumonda il retg da pudair maridar sia figlia. Il retg è d'accord. Ma la princessa al respunda cun beffa: «Ti vuls maridar mai? Ti n'es gnanc degn da ma liar las curegias!» Il prinzi è trist e permalà.



Arrivaus tier il casti dalla princessa loscha, seglia el giu dil cavagl e damonda il retg d'astgar maridar sia feglia. Il retg ei d'accord. Mo la princessa rispunda beffegiond: «Ti vul maridar mei? Ti eis gnanc digns da nuar a mi las curegias!» Il prenci ei trests e permalaus!

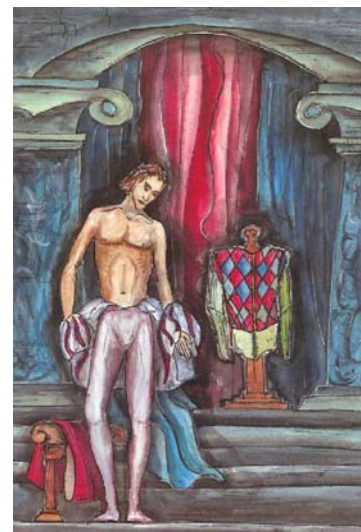
Rivo tigl casti dalla princessa loscha, saglia el giu digl tgalval e dumonda agl rètg da pudeir spusar sia feglia. Igl rètg è anclsetg. Ma la princessa igl rasponda sbaffagiond: «Te am lessas maridar? Te ist mianc degn da snuar igl mies calzers!» Igl prenci è trest ed amparmalo.

Rivà pro'l chastè da la princessa superbgiä, siglia el giò dal chavagl e dumonda al rai da pudair maridar a sia figlia. Il rai es perinclset. Ma la princessa til respuonda fond beffa: «Tü am lessast maridar? Tü nun est gnanca degn da'm far aint las curajas!» Il prinzi es trist e spermalà.





Il prinzi na sa lascha betg scuraschar. El sa cunvegn cun il retg dad entrar en ses servetsch sco pajass da la curt. El metta davent sia vestgadira nobla e sa vestgescha da pajass, per che la princessa na l'enconuschia betg.

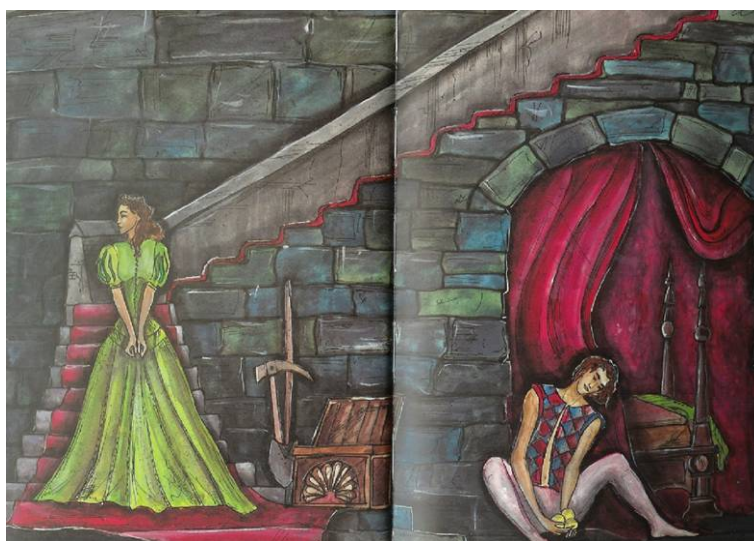


Il prenci lai buca decuraschar. El secunvegn cul retg d'entrar en survetsch sco harlechin dalla cuort. El metta naven sia vestgadira nobla e sevistgescha da harlechin, per che la princessa enconuschi buc el.

Igl prenci sa lascha betg discurascher. El sa cunvign cugl rètg, dad antrar an sarvetsch scu paiass dalla curt. El dosta sia mondura nobla e sa vistgescha da paiass, per tgi la princessa n'igl canoscha betg.

Il prinzi nu's lascha scuraschar. El as cunvain cul rai dad entrar in seis servezzan sco pajaz da la cuort. El metta davent sia büschmainta nöbla ed as vestischa da pajaz, per cha la princessa nu til cugnuoscha.

Suenter cumpra il prinzi trais cullas d'aur e las zuppa en tschaler. La princessa vegn natiers. Ella vul posseder las cullas. «Sche ti dormas cun mai, las pos ti avoir!», di il prinzi. La princessa è perencletga ed els passentan ensemen la notg.



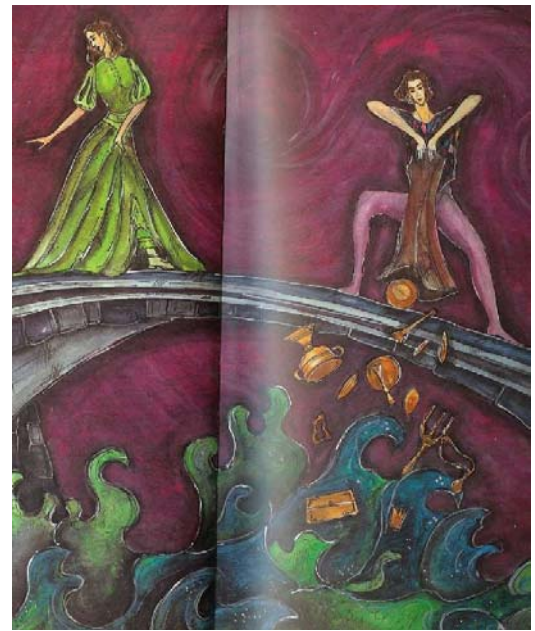
Suenter cumpra il prenci treis cullas dad aur e zuppa quellas giun tschaler. La princessa vegn neutier. Ella vul posseder las cullas. «Sche ti dormas cun mei, sas ti haver ellas!», di il prenci. La princessa ei d'accord ed els passentan ensemen la notg.

Sessour compra igl prenci treis culas dad or e las zoppa giun schler. La princessa vign notiers. Ella less posseder las culas. «Schi te dormas cun me, las post aveir!», dei igl prenci. La princessa è ancletga, ed els passaintan la notg ansemen.

Davo cumpra il prinzi trais cullas d'or e tillas zoppa giò'n schler. La princessa vain nan. Ella vuol avoir las cullas. «Scha tū dormast cun mai, tillas poust avoir!», disch il prinzi. La princessa es perincletta ed els passaintan insembel la not.



Suenter questa notg era la princessa en speranza e vuleva fugir perquai ch'ella temeua la vargugna. Il prinzi fui cun ella. Sin ina punt lascha el crudar tut las custaiudadads da la princessa en l'aua. La princessa crida grossas larmas.



Suenter quella notg ei la princessa vegnida en speranza e vuleva fugir perquei ch'ella temeua la vergugna. Il prenci fui cun ella. Sin ina punt lai el curdar tut ils scazis dalla princessa ell'aua. La princessa bragia petras larmas.

Siva da chella notg era la princessa an speranza e leva lippar, pertge ella temeua la barvogna. Igl prenci fui cun ella. Sen en punt laschel crudar las custevladads dalla princessa ainten l'ava. La princessa bragia petras larmas.

Davo quista not d'eira la princessa in spranza e vulaiva mütschir perquai ch'ella tmaiva la varguogna. Il prinzi mütscha cun ella. Sün üna punt lascha'l crudar tuot las cuostavlezzas da la princessa aint ill'aua. La princessa crida sosas larmas.

Ussa èn la princessa ed il prinzi fitg povers. Per betg stuair murir da la fom sto la princessa servir en in'ustaria. Ma ils giasts stizzan be lur said e na pajan nagut. Els rian or la princessa. «Nus stuain tschertgar in'otra lavur per tai», di il prinzi.



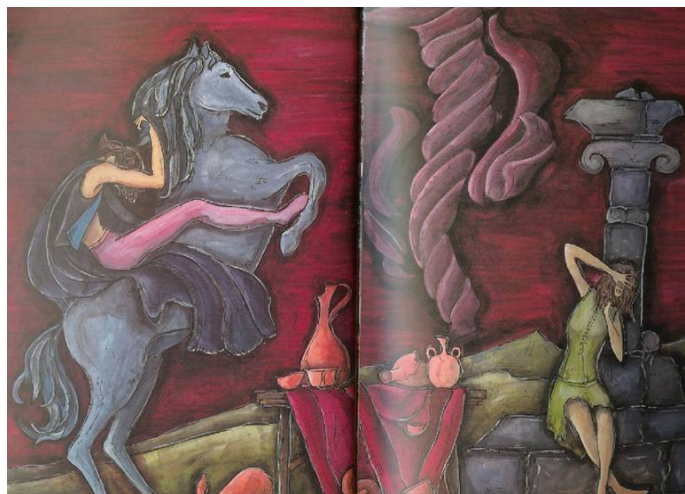
Ussa ein la princessa ed il prenci fetg paupers. Per buca stuer murir dalla fom, sto la princessa survir en in'ustria. Mo ils hosps dostan sulettamein lur seit e pagan nuot. Els rin ora la princessa. «Nus stuein encurir in'otra lavur per tei», di il prenci.

Ossa èn la princessa ed igl prenci fitg povers. Per betg stueir andirar fom, stò la princessa sarveir ainten en'ustareia. Ma igls giasts dostan angal lour seid e na paian navot. Els reian or la princessa. «Nous stuagn tschartger en'otra lavour per tè», dei igl prenci.

Uossa sun la princessa ed il prinzi fich povers. Per nu stuvair murir da la fom sto la princessa servir in ün'ustaria. Ma ils giasts stüdan be lur said e nu pajan nügliä. Els rian our'a la princessa. «Nus stuvain tscherchar ün'otra lavur per tai», disch il prinzi.



«Ti pudessas vender vaschella al martgà!», propona il prinzi. Ditg e fatg. Al cumenzament fascheva ella buns affars. Ma il prinzi aveva cumandà als schuldads da chavaltgar tras il stan da la princessa e sfratgar tut. La princessa crida.

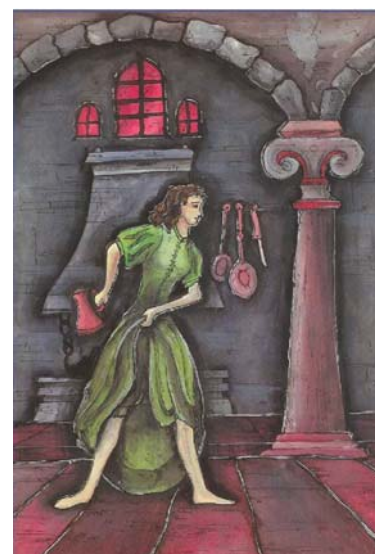


«Ti pudesses vender vischala sin fiera! », propona il prenci. Detg e fatg. All'entschatta fageva ella bunas fatschentas. Mo il prenci haveva cumandau alla schuldada da cavalcar tras il stan dalla princessa e sfraccar tut. La princessa bragia.

«Te pudessas vender vaschela alla fiera!», propona igl prenci. Detg e fatg. All'antschatta faschevla bungs affars. Ma igl prenci veva instruia igls sultos, da tgalvalger tras igl stand dalla princessa e sfratger tot. La princessa bragia.

«Tü pudessast vender vaschella al marchà!», propuona il prinzi. Dit e fat. Al cumanzamaint faiv'la buns affars. Ma il prinzi vaiva dat cumond als sudats da chavalgiar tras il stand da la princessa e sfrachar tuot. La princessa crida.

«Turnain tar tes bab. Là pos ti lavurar en cuschina ed ans procurar per il paun da mintgadi.» Ed uschia èsi daventà. La princessa prenda di per di paun e charn or da las padellas dal retg, lia las chaussas enguladas sut sia rassa e porta tut al prinzi.



«Nus turnein tier tiu bab. Leu sas luvrar en cuschina e fadigiar il paun da mintgadi per nus.» Ed aschia eis ei daventau. La princessa pren di per di paun e carn ord las cazzettas dil retg, ligia las caussas enguladas sut sia rassa e porta tut al prenci.

«Tuornain pro teis bap. Là poust tü lavurar in chadafö ed ans procurar il pan da minchadi.» Ed uschè esa dvantà. La princessa piglia di per di pan e charn our da las padellas dal rai, lia las cosas ingoladas suot sia schocca e porta tuot al prinzi.

«Nous lagn turnar tar ties bab. Lò sast luvrar an tgadafi ed ans procurar igl pang da mintgade.» Ed uscheia ègl davanto.

La princessa peglia de per de pang e tgerm or dallas padelas digl rètg, rainta igl anguladitsch sot sia rassa e porta tot agl prenci.





In di vegn il prinzi en cuschina e  
maina la cuschiniera en sala.  
Entant ch'els sautan fa el crudar  
per terra las mangiativas. La  
princessa sa vargugna. Alura  
cumonda il retg: «I tanscha. Prinzi,  
ta dà d'enconuscher. Sajas quai  
che Vus essas!»



In di vegn il prenci en cuschina e  
meina la cuschiniera en sala.  
Duront ch'els saultan, fa el curdar  
per tiara la maglia. La princessa  
seturpegia. Allora camonda il retg:  
«Ei tonscha. Prenci, sedai  
d'enconuscher. Seigies quei che  
Vus essas!»

En de vign igl prenci an tgadafi e  
magna la cuschiniera an sala.  
Dantant tgi els soltan, fò el crudar  
igl magliaretsch per tera.

La princessa sa turpegia. Allora  
cumonda igl rètg: «I tanscha.  
Prenci, dot da canoscher. Seias  
chegl tgi ischas!»

Ûn di vain il prinzi in chadafò e  
maina la cuschinunza in sala. Intant  
ch'els ballan fa'l croudar per terra  
las mangiativas.

La princessa as svarguogna. Alura  
cumonda il rai: «I basta. Prinzi, da't  
da cugnuoscher. Sajat quai cha Vo  
eschat!»





Exercizi 1 (Sursilvan)

**Differenzas tranter ils idioms ed il rg**

Sursilvan	Surmiran	Vallader			Rumantsch grischun	Regla da transposiziun
inagada					ina giada	ga- → gia-
prenci					prinzi	-e- → -i-
rauenta					raquinta	-e- → -i-
catschadur						
biala						
siala						
siu						
cavagl						
casti						
seglia						
feglia						
mei						
trests						
cuort						
treis						
neutier						
haver						
speronza						
perquei						
scazis						
fetg						
stuer						
sulettamein						
seit						
pagan						
stuein						
detg						
cavalcar						
sfraccar						
turnein						
tiu						
leu						



carn						
cazzettas						
ligia						
caussas						
meina						
duront						
tiara						
quei						



Exercizi 1 (Surmiran)

**Differenzas tranter ils idioms ed il rg**

Sursilvan	Surmiran	Vallader			Rumantsch grischun	Regla da transposiziun
	en				in	-e- → -i-
	prenci				prinzi	-e- → -i-
	de				di	-e- → -i-
	rachinta					
	catscheder					
	ena					
	tgaval					
	bandunga					
	rivo					
	casti					
	pudeir					
	feglia					
	te					
	calzers					
	trest					
	sa cunvign					
	compra					
	treis					
	or					
	zoppa					
	vign					
	me					
	aveir					
	dei					
	passaintan					
	chella					
	sen					
	custevladads					
	ossa					
	stueir					
	ustareia					
	lour					



	seid					
	navot					
	reian or					
	nous					
	stuagn					
	lavour					
	dei					
	detg					
	bungs					
	tgavalger					
	tot					
	lagn					
	lò					
	tgadafi					
	pang					
	mintgade					
	uscheia					
	de					
	sot					
	vign					
	magna					
	sotan					
	fò					
	alloura					
	chegl					





Exercizi 1 (Vallader)

**Differenzas tranter ils idioms ed il rg**

Sursilvan	Surmiran	Vallader			Rumantsch grischun	Regla da transposiziun
		ün(a)			in(a)	-ü- → -i-
		plü			pli	-ü- → -i-
		seis			ses	-ei- → -e-
		respuonda				
		tü				
		cuort				
		nöbla				
		cugnuoscha				
		or				
		passaintan				
		not				
		varguogna				
		sün				
		tuot				
		cuostaivezzas				
		uossa				
		fich				
		tscherchar				
		otra				
		marchà				
		dit				
		fat				
		cumanzamaint				
		sfrachar				
		tuornain				
		chadafö				
		pan				
		minchadi				
		chosas				
		suot				
		as svarguogna				



# RUMANTSCH GRISCHUN PER RUMANTSCHS

## Sursilvan → RG

### Cuntegn

- A. Grafems eliminads
- B. Vocalissem
- C. Consonantissem
- 1. C e TG a l'entschatta dal pled avant A ed O
- 2. C(C) a l'intern dal pled
- 3. CA e CO en plets cumponids
- 4. C suenter s
- 5. TG en tut ils auters cas > TG
- 6. GA- a l'entschatta, a l'intern ed a la fin dal pled
- 7. Attenziun als suandants cas
- 8. UA e V che derivan dal W german
- 9. H a l'entschatta ed a la fin dal pled

Cumpilà dad Anna-Alice Dazzi e Manfred Gross, en collavuraziun cun Gabriela Holderegger e Werner Carigiet  
Lectorat: Lia Rumantscha

© Lia Rumantscha, Cuir 2006



A. Grafems eliminads

Il<sup>s</sup> sequents grafems sursilvans na vegnan betg duvrads en rumantsch grischun:

Tips da grafems	Exempels	Commentari
<b>-iu &gt; -ieu</b> <b>-iur &gt; -ieur</b> <b>-iu(g) &gt; -ieu</b>	Diu > Dieu fiug > fieu giug > gieu liug > lieu miur > mieur riug > (a)rieu	ma: miu > mes tiu > tes siu > ses  'Maus' e 'Mumps'  cf. era: il <u>liun</u> , il <u>striun</u> etc.
<b>-iu &gt; -ì</b> <b>-iur &gt; -ì</b> <b>-iu(g) &gt; -ì</b>	finiu > finì plaschiu > plaschì vendiu > vendì	ma: buiu > bavi
<b>-ue- &gt; -ui-</b>	Cuera > Cuiरा fuera > fuira	ma: il bueder > il bavader
<b>-eu &gt; -a</b>	cheu > qua tscheu > tscha leu > là neu > nà	jeu > jau là > per distinguer da l'artitgel 'la'  nà > per distinguer da la negaziun 'na' [el va vi e nà]  ma: neu! > ve! [Ve, nus gain a chasa!]
<b>-uo- &gt; -u-</b>	cuort > curt fuorma > furma uors > urs	cuort > curt fuorma > furma uors > urs



B. Vocalissem

I suondan insaquantas reglas da transpoziziun dals vocals:

Vocals	Exempels	Commentari
-aun + cons. > -an + cons.	staunchel > stanchel saung > sang aunghel > anghel maungla > mangla	ma: aun [a la fin dal pled + vocal] > aun exempels: il maun, la launa, saun, euv.
-e- > -i-	fetg > fitg péz > piz vesta > vista satel > satigl	E,C : i era: reh > ritg il streh > il stritg

Vocals	Exempels	Commentari
-on + cons. > -an + cons.	plonta > planta romontsch > rumantsch speranza > speranza	E: ü C: e
-e- > -i-	trest > trist veta > vita fegl > figl scret > scrit	E: i C: e
-e- > -i-	gest > gist esch > isch	E: ü C: i
-e- > -i-	fem > fim fretg > fritg met > mit nez > niz	E: ü C: e
-e- [lung] > -ai-serrà	ner > nair pér > pair sera > saira	E: ai; C: ei ma: il parler [ä] il nurser [ä]
-e- [lung] > -ai-	engles > anglais portughes > portugais suedes > svedais segironza > segiranza	





<b>-ia- [curt] &gt; -e-</b>	siat > set piarder > perder viaspra > vespra biala > bella miarda > merda aviarta > averta	ma: ia [lung] > ia engraziar > engraziar ufficial > uffizial
<b>-i &gt; -è</b>	cunti > cuntè manti > mantè vadi > vadè	ma: il pupi > il palpiri

C. Consonantissem

Las sequentas reglas gidan a transponer consonants e gruppas da consonants dal sursilvan en il rumantsch grischun.

1. C e TG a l'entschatta dal pled avant A ed O

<b>ca- &gt; cha-</b>	casa > chasa calzer > chalzer cantun > chantun capir > chapir tgau > chau	ma: il cabaret > il cabaret il cabel > il cabel la cabina > la cabina il cac > il cac il cadaver > il cadaver la cadenza > la cadenza il <u>caffè</u> > il <u>café</u> calm > calm
<b>tga- &gt; cha-</b>	tgaun > chaun tgamin > chamin	
<b>co- &gt; cho-</b>	comba > chomma combra > chombra	il cor > il cor la corda > la corda la copia > la copia communal > communal il concuors > il concurs



2. C(C) a l'intern dal pled

<b>-acca &gt; -atga</b>	attacca > attatga	ma: la baracca > la baracca la giacca > la giacca la bucca > la bucca sluccar > <u>sch</u> luccar
	dracca > daratga	
	vacca > vatga	
<b>-accar &gt; -atgar</b>	sfraccar > sfratgar	
	smaccar > smatgar	
	taccar > tatgar	
<b>-uccar &gt; -utgar</b>	tuccar > tutgar	
<b>-arca &gt; -artga</b> <b>-erca &gt; -ertga</b>	barca > bartga	ma: la marca > la marca
	remarca > remartga	
	tscherca > tschertga	era: marcadar > martgadar
	retscherca > retschertga	
<b>-esca &gt; -estga/ -istga</b>	pesca > pestga	[e] avert [e] serrà ma: la burlesca > la burlesca
	resca > ristga	

3. CA e CO en plects cumponids

<b>-ca- &gt; -cha-</b>	intercantunal > interchantunal surcombras > surchombras	
------------------------	--	--

4. C suenter s

<b>sca- &gt; stga-</b>	scaffa > stgaffa	ma:  la scala (Skala) cargar > chargiar
	scatla > stgatla	
	scala > stgala	
	scargar > stgargiar	
<b>sco- &gt; stgo-</b>	scomi > stgomi	ma: sco, la scola



5. TG en tut ils auters cas > TG

<b>tge- &gt; tge-</b>	tgei? > tge?	ma:
<b>tgi- &gt; tgi-</b>	tgi? > tgi?	il tgiet, ils cots > il cot, ils cots
	tgil > tgil	
	tgira > tgira	il tgierp, ils corps > il corp, ils corps
<b>tgu- &gt; tgu-</b>	tgunsch > tgunsch	il tgiern, ils corns > il corn, ils corns
	tgutg > tgutg	
<b>-tg- &gt; -tg-</b>	petga > pitga	
	petgen > petgen	
	pitgar > pitgar	
<b>-tg &gt; -tg</b>	fatg > fatg	ma:
	fetg > fitg	igl amitg > l'ami
	schetg > sitg	il castitg > il chasti
	vitg > vitg	igl umblitg > l'umbli
	notg > notg	
	otg > otg	il fastitg > il fastiz
<b>tg suenter s</b>	stgella > stgella	
	stgir > stgir	
	pastg > pastg	
	tudestg > tudestg	

6. GA- a l'entschatta, a l'intern ed a la fin dal pled

<b>ga- &gt; gia-</b>	gat > giat	ma: garmadi, garantir, la galaria, euv.
	gada > giada	
	gaglina > giaglina	
	gaglioffa > giaglioffa	
<b>-ga- &gt; -gia-</b>	gargatta > giargiatta	
<b>-ga &gt; -gia</b>	carga > chargia	



## 7. Attenziun als suandants cas

pagar	>	pajar
la paga	>	la paja
la plaga	>	la plaja
la ttaglia	>	la chaja
l'arbagia	>	l'arbaja
la spigia	>	la spia
la ligia	>	la lia
ligiar	>	liar
plegar	>	plegar
el pleiga	>	el plega





8. UA e V che derivan dal W german

<b>ua-</b> > <b>gua-</b>	uardar > guardar uaffen > guaffen uafla > guafla uaul > gaud	ma: ual > gist > aual (Bach)  l'uolp > la vulp
<b>ui-</b> > <b>gui-</b>	uisa > guisa	
<b>uia-</b> > <b>gue-</b>	uiara > guerra	
<b>uie-</b> > <b>gue-</b>	uiersch > guersch	
<b>u- + cons.</b> > <b>gu- + cons.</b>	untgir > guntgir ughegiar > gughegiar	
<b>v-</b> > <b>gua-</b>	von > quant	

9. H a l'entschatta ed a la fin dal pled

<b>h-</b> > <b>∅</b>	haver > avair nus havein > nus avain vus haveis > vus avais habitaziun > abitaziun historia > istorgia hortulan > ortulan herox > erox	ma: jau hai, ti has, el/ella ha, els/ellas han la halla, il harem, il hobi, il hockey, euv. he! hot! horca!
	honta > chanta	
<b>-h</b> > <b>-tg</b>	reh > ritg streh > stritg	



# RUMANTSCH GRISCHUN PER RUMANTSCHS

## Surmiran → RG

### Cuntegn

- A. Grafems eliminads
- B. Vocalissem
- C. Consonantissem
- 1. C e TG a l'entschatta dal pled avant A e O
- 2. CA suenter S
- 3. TG en tut ils auters cas > TG
- 4. CH- a l'entschatta dal pled > QU-
- 5. GA- a l'entschatta dal pled
- 6. Diminutivs sin -ign > -in
- 7. -egn > in
- 8. g-, u- ubain v- che derivan dal w german
- 9. Attenziun als suandants cas

Cumpilà dad Anna-Alice Dazzi e Manfred Gross, en collavuraziun cun Gabriela Holderegger e Werner Carigiet

Lectorat: Lia Rumantscha

© Lia Rumantscha, Cuir 2006



A. Grafems eliminads

Ils sequents grafems surmirans na vegnan betg duvrads en rumantsch grischun:

-ei- > -i-	amei > ami meir > mir ageid > agid leia > lia garanzeia > garanzia	[ei] correspunda ad in [é]  Sm: ei pronunzià [ei]
-ei- > -ai-	meil > mail neiv > naiv treis > trais plascheir > plaschair saveir > savair	[ei] correspunda ad in [è]  Sm: ei pronunzià [ai]
-oi- > -ui-	Coira > Cuir foira > fuira	
-ou- > -u-	nous > nus vous > vus oura > ura flour > flur lavour > lavur savour > savur	
-iei- > -ioi- >-ieu- -iou- >-ieu-	rieisch > ragisch glioir > lieu arviout > arvieut avioul > avieul	sieir > segir la sieir > la sigir
-ang >-aun [velar]  -ung > -un [velar]	mang > maun pang > paun langa > launa  magung > magun canzung > chanzun	



B. Vocalissem

I seguan insaquantas reglas da transposiziun dals vocals:

Vocals	Exempels	Commentari
<b>-agn &gt; -ain</b> <b>-agna &gt; -aina</b>	bagn > bain saragn > serain tschagna > tschaina nous vagn > nus avain	
<b>-ain + cons. &gt;</b> <b>-en + cons.</b>	-aint > -ent daint > dent vainter > venter el sainta > el senta	il sentiment
<b>-ang &gt; -aun</b> <b>-anga &gt; -auna</b>	mang > maun pang > paun sang > saun langa > launa	
<b>pal. + (i)e &gt;</b> <b>pal. + (i)a</b>	magler > magliar piglier > pigliar tagler > tagliar lascher > laschar	essen = mangiar ma: taglier 'Teller'
<b>-e- &gt; -ai-</b>	pever > paiver beber > baiver	
<b>-e- &gt; -i-</b>	trest > trist veta > vita fegl > figl scretg > scrit	E: i  era: retg > ritg igl stretg > il stritg
<b>-e- &gt; -i-</b>	begl > bigl egn/en > in fem > fim fretg > fritg nez > niz te > ti	E: ü





<p><b>-i [a la fin dal pled] &gt; -ieu</b></p>	<p>fi &gt; fieu gi &gt; gieu li &gt; lieu</p>	<p>E: ö</p>
<p><b>-igl &gt; -egl -ign &gt; -egn</b></p>	<p>bigl &gt; begl figl &gt; feigl îgl &gt; egl basigns &gt; basegn</p>	
<p><b>-ia &gt; -ieu  -ia &gt; -î</b></p>	<p>Dia &gt; Dieu palantschia &gt; palantschieu  vistgia &gt; vestgî plaschia &gt; plaschî</p>	
<p><b>-o- &gt; -au-</b></p>	<p>or &gt; aur tor &gt; taur fotsch &gt; fautsch</p>	
<p><b>-o/ò [a la fin dal pled] &gt; -a</b></p>	<p>cò &gt; qua lò &gt; là no &gt; nà fò &gt; fa vo &gt; va</p>	<p>là &gt; per distinguer da l'artitgel 'la' nà &gt; per distinguer da la negaziun 'na' ma: fo, 'Buche' &gt; fau</p>
<p><b>-o- &gt; -u-</b></p>	<p>colm &gt; culm tot &gt; tut onda &gt; unda</p>	



## C. Consonantissem

Las sequentas reglas gidan a transponer consonants e gruppas da consonants dal surmiran al rumantsch grischun.

## 1. C e TG a l'entschatta dal pled avant A e O

<b>ca- &gt; cha-</b>	caschiel	>	chaschiel	ma: il cabel, la cabina, il café, calm, la cadenza, euv.
	cantar	>	chantar	
	calender	>	chalender	
	candeila	>	chandaila	
	cantunal	>	chantunal	ma: inter <u>ch</u> antunal
<b>tga- &gt; cha-</b>	tga	>	cha, chasa	
	tgang	>	chaun	
	tganta	>	chanta	
<b>tgo- &gt; cho-</b>	tgomma	>	chomma	ma:
	tgombra	>	chombra	la <u>tg</u> ora > la <u>ch</u> aura la <u>tg</u> ossa > la <u>ch</u> ausa



2. CA suenter S

<b>sca- &gt; stga-</b>	scarger > stgargiar	ma: <u>scalinar</u> , <u>scappar</u>
	scatla > stgatla	

3. TG en tut ils auters cas > TG

<b>tge- &gt; tge- tgi- &gt; tgi-  tgu- &gt; tgu-</b>	tge? > tge?	
	tgi? > tgi?	
	tgigl > tgil	
	tgira > tgira	
	tgunsch > tgunsch	
	tgutg > tgutg	
<b>-tg- &gt; -tg-</b>	vatga > vatga	ma: mantger > mancar
	bartga > bartga	
	petgen > petgen	
	pitgier > pitgar	
<b>-tg &gt; -tg</b>	fatg > fatg	
	fitg > fitg	
	sitg > sitg	
	notg > notg	
	otg > otg	
<b>tg suenter s</b>	stgella > stgella	
	stgeir > stgir	
	stgema > stgima	
	frestg > frestg	
	tudestg > tudestg	



## 4. CH- a l'entschatta dal pled &gt; QU-

<b>ch- &gt; qu-</b>	chel > quel	
	chegl > quai	
	chest > quest	
	chintar > quintar	
	chito > quità	

## 5. GA- a l'entschatta dal pled

<b>ga- &gt; gia-</b>	gagligna > giaglina	ma: garmadi, garnir, garantir
	gaglioffa > giaglioffa	
	gargiatta > giargiatta	

## 6. Diminutivs sin -ign &gt; -in

<b>-ign &gt; -in</b>	nanign > nanin	ma: igl basigns > il basegn
	mattign > mattin	

## 7. -egn &gt; in

<b>-egn &gt; -in</b>	egn > in	
	pegn > pign	
	vegn > vin	



## 8. g-, u- ubain v- che derivan dal w german

<b>g- &gt; gu-</b>	gant > guant ghera > guerra ghersch > guersch gôt > gaud	ma: la golp > la vulp
<b>u- &gt; gu-</b>	untgeir > guntgir	
<b>v- &gt; gu-</b>	vurdar > guardar veisa > guisa	



## 9. Attenziun als suandants cas

la paia	>	la paja
paer	>	pajar
la plaia	>	la plaja
la tgaia	>	la chaja
tgaer	>	chajar
l'arbaia	>	l'arbaja
la glimaia	>	la glimaja
igl sel	>	il seghel
saer	>	segar
el seia	>	el sega
plaer	>	plegar
el pleia	>	el plega
la soua	>	la suga
ruier	>	rugar
el roia	>	el roga
luier	>	lugar
el loia	>	el loga



# RUMANTSCH GRISCHUN PER RUMANTSCHS

Ladin: puter (EO), vallader (EB/VM) → RG

## Cuntegn

A. Grafems eliminads

B. Vocalissem

C. Consonantissem

1. CH a l'entschatta dal pled avant A e O

2. CH en tut ils auters cas > TG

3. S-CH > STG

4. DSCH > SCH

5. T a la fin e TT a l'intern dal pled > TG

6. EO: H a la fin dal pled

7. Attenziun als suandants cas

Cumpilà dad Anna-Alice Dazzi e Manfred Gross, en collavuraziun cun Gabriela Holderegger e Werner Carigiet

Lectorat: Lia Rumantscha

© Lia Rumantscha, Caira 2006



A. Grafems eliminads

Ils sequents grafems ladins na vegnan betg duvrads en rumantsch grischun:

<b>-ü- &gt; -i-</b>	güdar > gidar müdada > midada adüna > adina salüd > salid natüra > natira natüral > natiral	
<b>-ü- &gt; -u-</b>	resümar > resumar dürant > durant consümar > consumar avertüra > avertura menü > menu	pleds pli internaziunals
<b>-üe- &gt; -ie-</b>	üert > iert üerdi > ierdi champüerch > charnpiertg	
<b>-ö- &gt; -ie-</b>	sön > sien plövgia > plievgia öli > ieli chaschöl > chaschiel pövel > pievel	
<b>-ö &gt; -ieü</b>	fö > fieü gö > gieü lö > lieü	-ö a la fin dal pled pled > -ieü era: chadafö > chadafieü, cuschina
<b>-ögl- &gt; -egl- -ögn- &gt; -egn-</b>	ögl > egl fögl > fegl vöglia > veglia bsögn > basegn manzögna > manzegna	





<b>-ö-</b> > <b>-i-</b>	vöd > vid tössi > tissi sör > sir	
<b>-ö-</b> > <b>-o-</b>	möd > moda rösa > rosa crös > cros	era: ödi > odi öss > oss(a) öv > ov
<b>-ö- en plets esters</b>	flöta > flauta cuafför > coiffeur massör > masseur schofför > chauffeur	
<b>-ei-</b> > <b>-e-</b>	leiv > lev greiv > grev peida > peda meidi > medi	
<b>-ou-</b> > <b>-o-</b>	cour > cor nouv > nov foura > fora ouvra > ovra	
<b>-eu</b> > <b>-au</b>	eu > jau cheu > chau	
<b>-uo-</b> > <b>-u-</b>	cuort > curt fuorma > furma tuot > tut signuors > signurs	



<b>-uoi- &gt; -ui-</b>	Cuoir > Cuir sfuoir > (s)fuir salamuoir > salamuir	
<b>-dsch- &gt; -sch-</b>	dschember > schember dschambun > schambun radschun > raschun	
<b>s-ch- &gt; stg-</b>	s-chala > stgala s-chür > stgir s-chargiar > stgargiar	



B. Vocalissem

I seguan insaquantas reglas da transposiziun dals vocals:

Vocals	Exempels	Commentari
<b>EO: -and- &gt; -ond-</b> <b>-an(n)- &gt; -on(n)-</b> <b>-agn- &gt; -ogn-</b> <b>-am- &gt; -om-</b>	grand > grond sanda > sonda an > onn chamanna > chamona bagn > bogn chastagna > chastogna fam > fom lam > lom chambra > chombra falamber > falomber	ma: la veranda (pled ester!)
<b>EO: -aun + cons. &gt;</b> <b>-an + cons.</b>	staungel > stanchel saung > sang plaunta > planta el mauncha > el manca aungel > anghel	ma: -aun [a la fin dal pled/+ vocal] > -aun exempels: il maun > il maun la launa > la launa
<b>EO: -e- &gt; -a-</b>	cher > char chesa > chasa clev > clav mel > mal naziunel > naziunal chanter > chantar taglier > tagliar	
<b>EO: -o &gt; -a</b>	ella vo > ella va ella fo > ella fa lo > là no > nà cò > qua pcho > putgà	là > per distinguer da l'artitgel 'la' nà > per distinguer da la negaziun 'na'
<b>EB/VM: -an &gt; -aun</b> <b>-ana &gt; -auna</b>	man > maun lana > launa	sco puter



<p><b>EB/VM: -aist- &gt; -est-</b> <b>-ais-ch &gt; -estg</b></p> <p><b>EO: -ast- &gt; -est-</b> <b>-as-ch &gt; -estg</b></p>	<p>craista &gt; cresta balaister &gt; balester frais-ch &gt; frestg tudais-ch &gt; tudestg</p> <p>crasta &gt; cresta fras-ch &gt; frestg</p>	<p>ma: il maister &gt; il maister (pled tud.)</p>
<p><b>E: -ain + cons. &gt;</b> <b>-en + cons.</b></p> <p><b>E: -aim + cons. &gt;</b> <b>-em + cons.</b></p>	<p>-aint &gt; -ent daint &gt; dent frequaint &gt; frequent sainza &gt; senza vainch &gt; ventg vainter &gt; venter</p> <p>taimpra &gt; tempr saimper &gt; semper taimpel &gt; tempel</p>	<p>lura er: sentir (sainta) &gt; sentir (senta)</p> <p>saimpel &gt; Ø (tgutg, tup, stupid, etc.)</p>
<p><b>E: -o- &gt; -au-</b></p>	<p>fotsch &gt; fautsch or &gt; aur tor &gt; taur</p>	<p>Ardez, Ftan e Guarda</p>
<p><b>E: -e-, -ê- &gt; -ie-</b></p>	<p>tschêl &gt; tschiel bes-cha &gt; biestga</p> <p>desch &gt; diesch</p>	<p>la biestga (coll. 'Vieh'), la bes-cha 'Tier' &gt; l'animal ma: indesch, dudesch, tredesch, euv.</p>



C. Consonantissem

Las sequentas reglas gidan a transponer consonants e gruppas da consonants dal ladin al rumantsch grischun.

1. CH a l'entschatta dal pled avant A e O

<b>cha-</b> > <b>cha-</b> <b>cho-</b> > <b>cho-</b>	chantun > chantun chasa	era: interchantunal
	> chasa	
	chombra, > chombra	il surchombras
	chambra	

2. CH en tut ils auters cas > TG

<b>ch-</b> > <b>tg-</b>	chi? > tgi?	<b>ma EO:</b> la <u>ch</u> esa > la <u>ch</u> asa
	che? > tge?	
	chüna > tgina	
	chül > tgil	
<b>-ch-</b> > <b>-tg-</b>	barcha > bartga	ma: interch <u>h</u> antunal <b>EO:</b> mancher > mancar
	vacha > vatga	
<b>-ch</b> > <b>-tg</b>	fich > fitg	
	rich > ritg	

3. S-CH > STG

<b>-s-ch-</b> > <b>-stg-</b>	s-chala, s-chela > stgala	ma: S-chanf, S-charl
	s-chars > stgars	
	s-chet > stget	
	pes-char, pas-cher > pestgar	
	frais-ch, fras-ch > frestg	



## 4. DSCH &gt; SCH

<b>-dsch- &gt; -sch-</b>	dschember > schember	
	dschambun > schambun	
	radschun > raschun	
	ledscha > lescha	

## 5. T a la fin e TT a l'intern dal pled &gt; TG

<b>-t &gt; -tg</b>	not > notg	ma:
	fat > fatg	tat > tat
	lat > latg	scrit > scrit
	früt > fritg	aspet > aspect
	ot, och > otg	respet > respect
		defet > defect
<b>-tt- &gt; -tg-</b>	pettan > petgen	ma:
	spettar > spetgar	metter > metter
		trattar > tractar

## 6. EO: H a la fin dal pled

<b>-h &gt; -tg</b>	spih > spitg	
	vih > vitg	
	cuvih > cuvitg	
<b>-h &gt; Ø</b>	amih > ami	
	chastih > chasti	



## 7. Atenziun als suandants cas

il sejel	>	il seghel
plajar, plajer	>	plegar
el plaja, pleja	>	el plega
sgiar, sger	>	segar
el seja	>	el sega
la sua	>	la suga
rovar/ruver	>	rugar
el rouva	>	el roga
lovar/luver	>	lugar
el louva	>	el loga



# RUMANTSCH GRISCHUN PER RUMANTSCHS

## Sutsilvan → RG

### Cuntegn

Remartgas preliminaras

A. Grafems eliminads

B. Vocalissem

C. Consonantissem

1. C e TG a l'entschatta dal pled avant A e O

2. Tut ils auters cas

3. Attenziun als cas suandants

4. La grafia h en rg

5. v-, g- ubain u- a l'entschatta dal pled

tar plets che derivan dal w german

Cumpilà dad Anna-Alice Dazzi e Manfred Gross, en collavuraziun cun Gabriela Holderegger e Werner Carigiet

Lectorat: Lia Rumantscha

© Lia Rumantscha, Cuir 2006





## Remartgas preliminaras

Il sutsilvan scrit cuntegna insaquantas spezialitads ortograficas ch'ils auters idioms rumantschs n'enconuschan betg, e perquai na sa preschentan quellas era betg en il rumantsch grischun:

En sutsilvan scrit cumparan plirs accents en posiziuns spezialas. Il rg ha per regla mo pli accents a la fin dal pled ed en paucs cas a l'intern dal pled per evitar confusiuns da chapientscha (il pèr/per tai; la già/gia oz, etc.)

Accents sutsilvans sco en: *igl màn, igl pàn, la canzùn, igls ils*, etc. crodan perquai en rg > *il maun, il paun, la chanzun, ils egls*.

Il sutsilvan scrit è en pli l'unic idiom rumantsch ch'ha eliminà – cun excepziun dal ss – tut ils consonants dubels (geminatas). Il rg percunter mantegna la consonanza dubla era tar auters consonants: *la stgaffa, bella, la bellezza, la mamma, l'annunzia, l'onn, la mappa, narra, metter, mazzar*, ma era: *mussar, access*, etc.

Las suandantas reglas da transposiziun resguardan mo *la scripziun* da la varianta principala dal sutsilvan, numnadamain quella *da la Val Schons*.



A. Grafems eliminads

Ils sequents grafems surmirans na vegnan betg duvrads en rumantsch grischun:

<b>-àn &gt; -aun</b>	màn > maun pàn > paun	
<b>-àna &gt; -auna</b>	làna > launa ràna > rauna	
<b>-àn- + cons. &gt; -an-</b>	vischnànca > vischnanca stàncel > stanchel sàng > sang ànghel > anghel plànta > planta tgànta > chanta rumàntsch > rumantsch sirànza > segiranza sprànza > speranza	
<b>-ùn &gt; -un</b>	bùn(a) > bun(a) canzùn > chanzun magùn > magun	
<b>-ea- &gt; -e-</b>	beal > bel fearm > ferm mearda > merda tscheartga > tschertga  easser > esser pearder > perder	era: la bellezza era: la fermezza  era: tschertgar
<b>-ea- &gt; -a-</b>	tgea, tgeasa > cha, chasa stgeala > stgala	
<b>-eia &gt; -ia</b>	fadeia > fadia garanzeia > garanzia leia > lia speia > spia uscheia > uschia	cf. era: tei > ti sei > si  aschi > uschè



<b>-ear</b> > <b>-ar</b>	<p>pajear &gt; pajar</p> <p>pitgear &gt; pitgar</p> <p>schmatgear &gt; smatgar</p> <p>spargnear &gt; spargnar</p> <p>tatgear &gt; tatgar</p> <p>tutgear &gt; tutgar</p>	
<b>-iear</b> > <b>-iar</b>	<p>magliear &gt; magliar</p> <p>pagliear &gt; pigliar</p>	era: la lia, il liacudeschs la paja, ils pajataglia
<b>-jear</b> > <b>-jar</b>	<p>lijear &gt; liar</p> <p>pajear &gt; pajar</p> <p>tgijear &gt; chajar</p>	
<b>î-</b> > <b>e-</b>	<p>îls &gt; egls</p>	
<b>-iac</b> > <b>-ieu</b>	<p>fiac &gt; fieu</p> <p>liac &gt; lieu</p> <p>riac &gt; (a)rieu</p>	
<b>-ioi</b> > <b>-ieu</b>	<p>gioi &gt; gieu</p>	
<b>-ou</b> > <b>-au</b>	<p>jou &gt; jau</p> <p>blou &gt; blau</p>	
<b>-aztga</b> > <b>-azia</b>	<p>graztga &gt; grazia</p> <p>disgraztga &gt; disgrazia</p>	
<b>-eztga</b> > <b>-ezza</b>	<p>direztga &gt; direzza</p> <p>fermeztga &gt; fermezza</p> <p>lùngheztga &gt; lunghezza</p>	
<b>-eztga</b> > <b>-ezia</b>	<p>leztga &gt; lezia</p> <p>speztga &gt; spezia</p>	
<b>-unztga</b> > <b>-unzia</b>	<p>anunztga &gt; annunzia</p> <p>pronunztga &gt; pronunzia</p>	



B. Vocalissem

I seguan insaquantas reglas da transpoziziun dals vocals:

Vocals	Exempels	Commentari
<b>-agn &gt; -ain</b>	bagn > bain saragn > serain	
<b>-agna &gt; -aina</b>	plagn(a) > plain(a) tschagna > tschaina	ma: la champagna, la campagna electorala, la cucagna
<b>-aint &gt; -ent</b>	daint > dent departamaint > departament monumaint > monument santimaint > sentiment vainter > venter	era: sentir > el senta
<b>-e- &gt; -ai-</b>	fred > fraid mel > mail ner > nair nev > naiv tres > trais  bever > baiver pever > paiver  plascher > plaschair saver > savair	
<b>-e- &gt; -i-</b>	fegl > figl fem > fim fretg > fritg nez > niz scret > scrit trest > trist veta > vita fetg > fitg sétg > sitg	ed era:  reh > ritg streh > stritg



<b>-egl &gt; -igl</b>	begl > bigl nuegl > uigl	
<b>-igl &gt; -egl</b>	bigl > begl figl > feigl	[cf. era: îl > egl]  [cf. era rg: -egn, il basegn, etc.]
<b>-egn &gt; -in</b>  [cf. era consonantissem!]	egn > in fegn > fin vegn > vin zanegn > zanin	ma: il basegn  igl pegn > il pign (planta)
<b>-ieiu &gt; -ieiu</b>	gnieiu > gnieu ischieiu > aschieu tieiu (planta) > tieu	
<b>-ieiu &gt; -au</b>	tgieiu > chau	
<b>-ieiu- &gt; -e-</b>	mieus frar > mes frar tieus frar > tes frar sieus frar > ses frar	però: quai è il mieu, il tieu, il sieu [senza substantiv!]
<b>-ieiu &gt; ì</b>	particips: gieu > gî plachieu > plaschî cusieiu > cusî sortieiu > sortî  vastgieu > vestgî	(avoir) (plachair) (cuser) (sortir)
<b>-o- &gt; -au-</b>	or > aur tor > taur	[cf. era consonantissem: -òlt > -aut]
<b>-ua- &gt; -u-</b>	cualm > culm cualpa > culpa gualp/vualp > vulp	



C. Consonantissem

Las sequentas reglas gidan a transponer consonants e gruppas da consonants dal surmiran al rumantsch grischun.

1. C e TG a l'entschatta dal pled avant A e O

<b>ca- &gt; cha-</b>	calender > chalender calzer > chalzer candela > chandaila cantar > chantar cantùn > chantun capir > chapir caschiel > chaschiel	era: chantunal  ma: il cabaret, il cabel, la cabina
<b>sca- &gt; stga-</b>	scarpar > stgarpar scargear > stgargiar scaldar > stgaudar scalem > stgalim	ma: la scadiola, scalinar, scappar, la scarpa ('Böschung')
<b>tga- &gt; cha-</b> (a l'entschatta dal pled)	tgamegn > chamin tgàn > chaun tgànta > chanta tgargia > chargia	
<b>tg- + e, i, u &gt; tg-</b> (a l'entschatta dal pled)	tge, tgi? tgil tgira tgina tgutg	ma: la tgea, tgeasa > la chasa  igl tgieu > il chau
<b>tgo- &gt; cho-</b> (a l'entschatta dal pled)	tgomba > chomma tgombra > chombra surtgombra > surchombra	ma: la tgora > la chaura la tgossa > la chaussa las tgòltschas > las chautschas



2. Tut ils auters cas

Tut ils auters tgs, a l'intern dal pled, a la fin dal pled e suenter s restan era en rg:

<p><b>-tg- &gt; -tg-</b> (a l'intern dal pled)</p>	<p>bartga petgen petga pitgear &gt; pitgar vatga</p>	
<p><b>-tg &gt; -tg</b> (a la fin dal pled)</p>	<p>fetg &gt; fitg sètq &gt; sitg notg otg jau hai fatg</p>	
<p><b>-tg &gt; -tg</b> (suenter s)</p>	<p>stgela &gt; stgella stgir frestg pastg tudestg</p>	
<p><b>ga- &gt; gia-</b></p>	<p>gagliegna &gt; giaglina gagliard &gt; giagliard gargiata &gt; giargiatta</p>	<p>ma: la galaria, il galiot, il galop, la garanzia, garnir, etc.</p>
<p><b>-òld/-òlt &gt; -aud/-aut</b></p>	<p>òlt &gt; aut bòld &gt; baud fòltsch &gt; fautsch tgòld &gt; chaud tgòltschas &gt; chautschas gòld &gt; guaud</p>	
<p><b>-egn &gt; -in</b>  [cf. era vocalissem]</p>	<p>egn &gt; in fegn &gt; fin vegn &gt; vin zanegn &gt; zanin</p>	<p>ma: igl pegn &gt; il pign igl basegn &gt; il basegn</p>



## 3. Attenziun als cas suandants:

la glimaia	>	la glima <u>ja</u>	(pajar, paja)
igl sejel	>	il se <u>gh</u> el	
sajear	>	se <u>g</u> ar	(ella sega, il segapastget)
plajear	>	ple <u>g</u> ar	(cf. era plegabel)
la suja	>	la su <u>g</u> a	
rujear	>	ru <u>g</u> ar	(el roga, la rogaziun)
lujear	>	lu <u>g</u> ar	(el loga)
la risch	>	la ra <u>g</u> isch	
siir	>	se <u>g</u> ir	
la sirànza	>	la se <u>g</u> iranza	(segirar, la segiranza)
la siir	>	la si <u>g</u> ir	

4. La grafia h en rg:

Il h exista mo pli:

- en plets internaziunals, sco: hobi, halla, hockey, etc.
- en interjecziuns: he! horca! hot!, etc.
- en tschertas furmas dal verb *avair*:                   jau hai, ti has, el/ella ha, els/ellas han  
(nus hvain, vus hvais)

En tut ils auters cas croda il h resp. vegn transfurmà en in'autra grafia:

harmoneia	>	armonia
herox	>	erox
hànta	>	chanta
hardefel	>	tartuffel
reh	>	ritg
streh	>	stritg



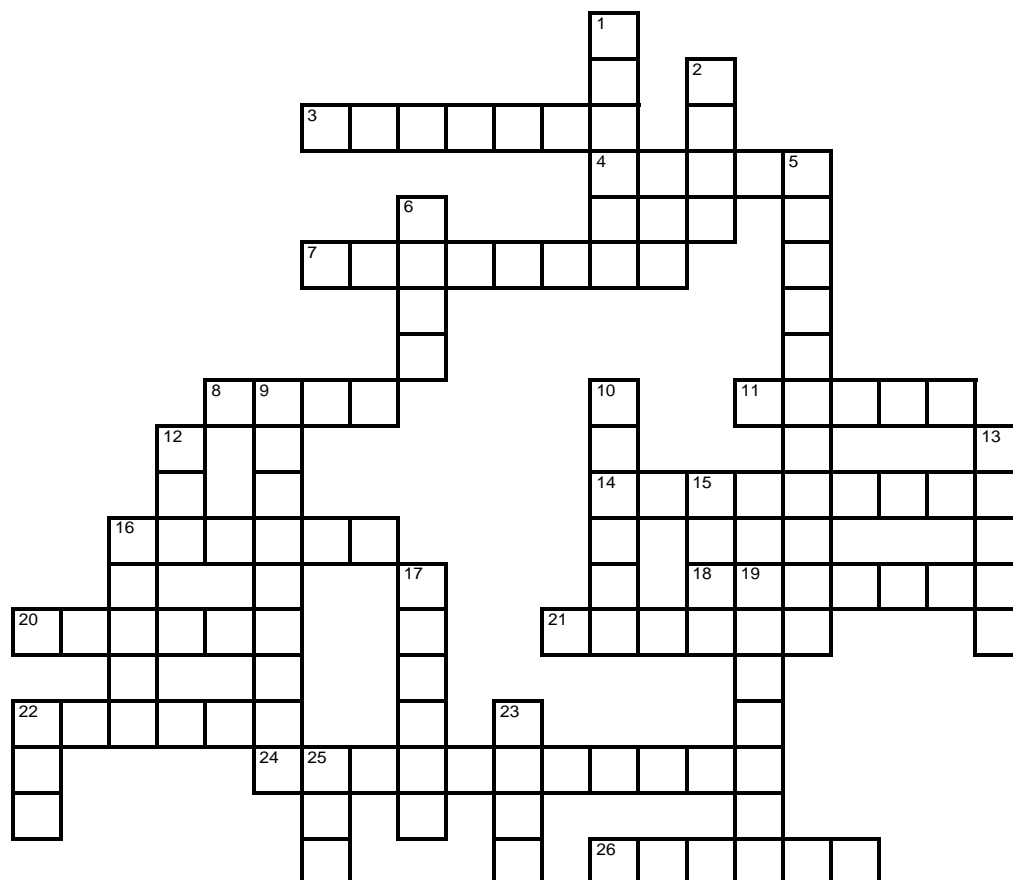


5. v-, g- ubain u- a l'entschatta dal pled tar plets che derivan dal w german

<b>v-, g-, u- &gt; gu-</b>	<p>vurdar &gt; guardar</p> <p>guafen</p> <p>vafen &gt; guaffen</p> <p>gòld</p> <p>vòld &gt; guaud</p> <p>guisa</p> <p>visa &gt; guisa</p> <p>veara</p> <p>gueara &gt; guerra</p> <p>viertsch &gt; guersch</p> <p>guntgir, untgir &gt; guntgir</p> <p>uagear</p> <p>buagear, vuagear &gt; gughegiar</p> <p>vànt</p> <p>guant &gt; quant</p>	<p>ma:</p> <p>la gualp</p> <p>la vualp &gt; la vulp</p> <p>p. ex.: guardar guersch</p>
<b>schm- &gt; sm-</b>	<p>schmatgear &gt; smatgar</p> <p>schmutar &gt; smuttar</p>	
<b>schn- &gt; sn-</b>	<p>schnavur &gt; snavur</p> <p>schnaragear &gt; snarregiar</p> <p>schnajear &gt; snegar</p>	<p>(negar, la negaziun)</p>
<b>ma: schl- = schl-</b>	<p>schlargiar</p> <p>schliar</p>	



## Exercizi 2, Pleds cruschads (Sursilvan)

**Envi**

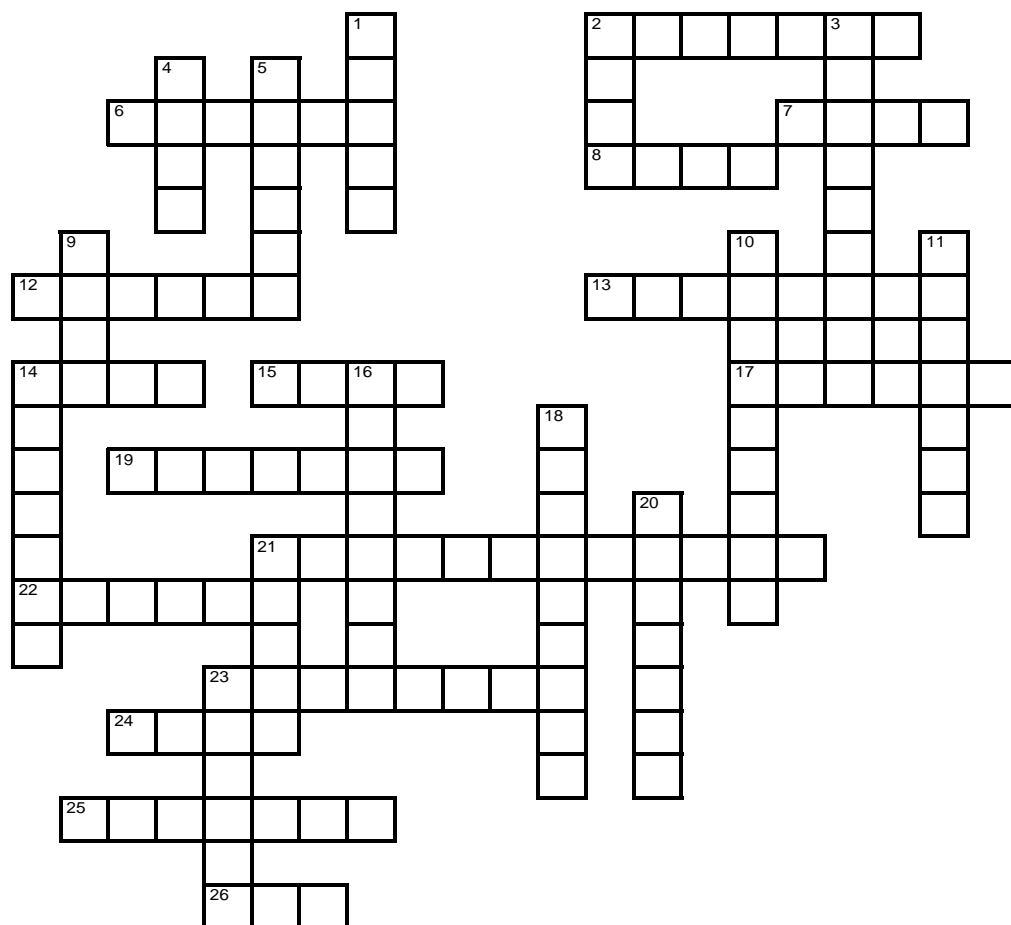
- 3 carga (7)
- 4 miur (5)
- 7 gaglia (8)
- 8 spigia (4)
- 11 tgaun (5)
- 14 segironza (9)
- 16 fastitg (6)
- 18 scaffa (7)
- 20 streh (6)
- 21 barca (6)
- 22 castitg (6)
- 24 surcombras (11)
- 26 aunghel (6)

**Engiu**

- 1 tgamin (6)
- 2 fiug (4)
- 5 retscherca (11)
- 6 vadi (4)
- 9 portughes (9)
- 10 viaspra (6)
- 12 cheu (3)
- 13 pagar (5)
- 15 gest (4)
- 16 fuorma (5)
- 17 giacca (6)
- 19 tgunsch (7)
- 22 cor (3)
- 23 tgiern (4)
- 25 uors (3)



## Exercizi 2, Pleds cruschads (Surmiran)

**Envi**

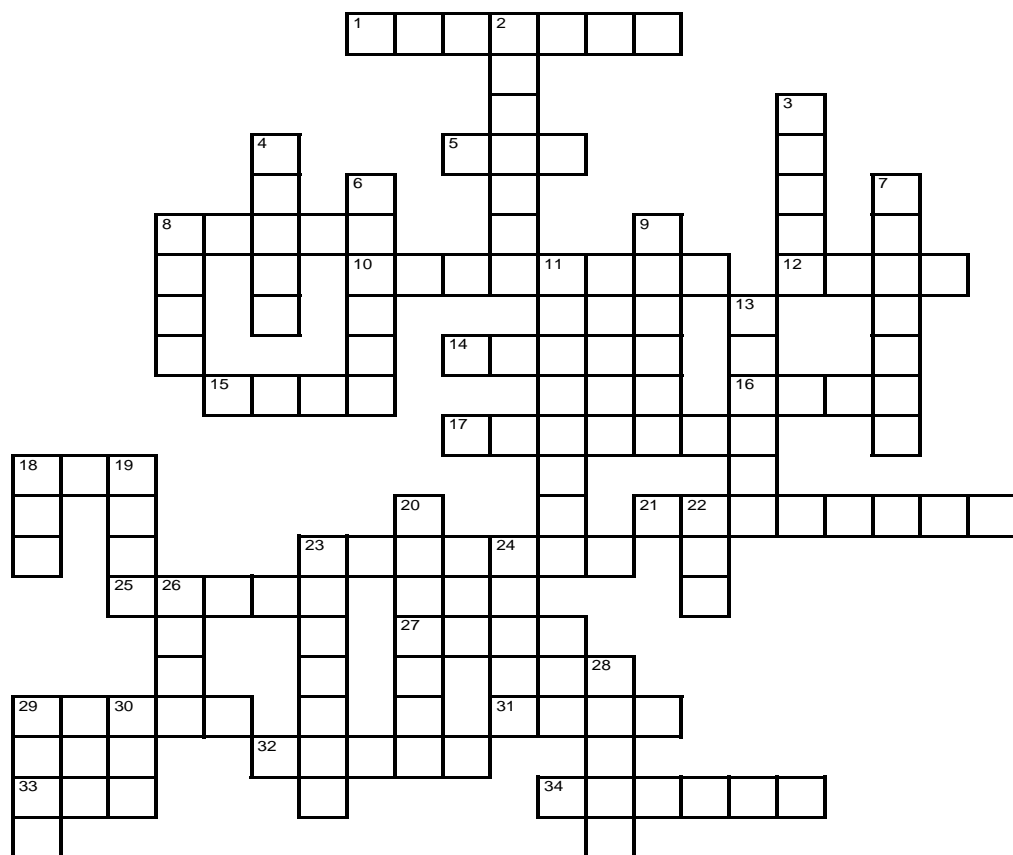
- 2 tgossa (7)
- 6 basigns (6)
- 7 ageid (4)
- 8 mang (4)
- 12 pever (6)
- 13 tschagna (8)
- 14 flour (4)
- 15 soua (4)
- 17 saragn (6)
- 19 chintar (7)
- 21 palantschia (12)
- 22 tgomma (6)
- 23 garanzeia (8)
- 24 tor (4)
- 25 vurdar (7)
- 26 or (3)

**Engiu**

- 1 nanign (5)
- 2 colm (4)
- 3 scarger (9)
- 4 pang (4)
- 5 vainter (6)
- 9 meil (4)
- 10 caschiel (9)
- 11 rieisch (7)
- 14 fotsch (7)
- 16 gagligna (8)
- 18 plascheir (9)
- 20 canzung (7)
- 21 paer (5)
- 23 ghera (6)



## Exercizi 2, Pleds cruschads (Ladin)



## Envi

- 1 trattar (7)
- 5 amih (3)
- 8 vacha (5)
- 10 dschambun (8)
- 12 rösa (4)
- 14 sainza (5)
- 15 man (4)
- 16 gö (4)
- 17 bes-cha (7)
- 18 ödi (3)
- 21 staungel (8)
- 23 spettar (7)
- 25 tössi (5)
- 27 peida (4)
- 29 salüd (5)
- 31 rich (4)
- 32 früt (5)
- 33 nouv (3)
- 34 pövel (6)

## Engiu

- 2 chambra (7)
- 3 rovar (5)
- 4 pcho (5)
- 6 bsögn (6)
- 7 radschun (7)
- 8 vih (4)
- 9 dūrant (6)
- 11 manzögna (8)
- 13 s-chala (6)
- 18 an (3)
- 19 üert (4)
- 20 respet (7)
- 22 tuot (3)
- 23 signuors (7)
- 24 güdar (5)
- 26 öli (4)
- 28 s-chür (5)
- 29 saung (4)
- 30 leiv (3)



Soluziun, Exercizi 1 (Sursilvan)

Differenzas tranter ils idioms ed il rg

Sursilvan	Surmiran	Vallader			Rumantsch grischun	Regla da transpoziziun
inagada					ina giada	ga- → gia-
prenci					prinzi	-e- → -i-
raquenta					raquinta	-e- → -i-
catschadur					chatschader	ca- → cha-
biala					bella	-ia- (curt) → -e-
siala					sella	-ia- (curt) → -e-
siu					ses	Attenziun! siu → ses
cavagl					chaval	ca- → cha-
casti					chastè	ca- → cha- -i → -è
seglia					siglia	-e- → -i-
feglia					figlia	-e- → -i-
mei					mai	-ei- → -ai-
trests					trist	-e- → -i-
cuort					curt	-uo- → -u-
treis					trais	-ei- → -ai-
neutier					natiers	-eu → -a
haver					avoir	h- → Ø -e- (lung e serrà) → -ai-
speronza					speranza	-on + cons. → -an + cons.
perquei					perquai	-ei- → -ai-
scazis					stgazis	sca- → stga-
fetg					fitg	-e- → -i-
stuer					stuair	-e- (lung e serrà) → -ai-
sulettamein					sulettamain	-ei- → -ai-
seit					said	-ei- → -ai-
pagan					pajan	Attenziun! pagar → pajar
stuein					stuain	-ei- → -ai-



detg					ditg	-e- → -i-
cavalcar					chavaltgar	ca- → cha-
sfraccar					sfratgar	-accar → -atgar
turnein					turnain	-ei- → -ai-
tiu					tes	Attenziun! tiu → tes
leu					là	-eu → -a 'là' per distinguer da l'artitgel 'la'
carn					charn	ca- → cha-
cazzettas					chazzettas	ca- → cha-
ligia					lia	Attenziun! ligia → lia / ligiar → liar
caussas					chaussas	ca- → cha-
meina					maina	-ei- → -ai-
duront					durant	-on + cons. → -an + cons.
tiara					terra	-ia- (curt) → -e-
quei					quai	-ei- → -ai-



Soluziun, Exercizi 1 (Surmiran)

Differenzas tranter ils idioms ed il rg

Sursilvan	Surmiran	Vallader			Rumantsch grischun	Regla da transposiziun
	en				in	-e- → -i-
	prenci				prinzi	-e- → -i-
	de				di	-e- → -i-
	rachinta				raquinta	ch- → qu-
	catscheder				chatschader	ca- → cha-
	ena				ina	-e- → -i-
	tgaval				chaval	tga- → cha-
	bandunga				banduna	-ung → -un
	rivo				arrivà	-o/ò (a la fin dal pled) → -a
	casti				chastè	ca- → cha-
	pudeir				pudair	-ei- → -ai-
	feglia				figlia	-e- → -i-
	te				ti	-e- → -i-
	calzers				chalzers	ca- → cha-
	trest				trist	-e- → -i-
	sa cunvign				sa cunvegn	-ign → -egn
	compra				cumpra	-o- → -u-
	treis				trais	-ei- → -ai-
	or				aur	-o- → -au-
	zoppa				zuppa	-o- → -u-
	vign				vegn	-ign → -egn
	me				mai	-e- → -ai-
	aveir				avair	-ei- → -ai-
	dei				di	-ei- → -i-
	passaintan				passentan	-ain + cons. → -en + cons.
	chella				quella	ch- → qu-
	sen				sin	-e- → -i-
	custevladads				custaivladads	-e- → -ai-
	ossa				ussa	-o- → -u-
	stueir				stuair	-ei- → -ai-



	ustareia				ustaria	-ei- → -i-
	lour				lur	-ou- → -u-
	seid				said	-ei- → -ai-
	navot				nagut	v- → gu-
	reian or				rian or	-ei- → -i-
	nous				nus	-ou- → -u-
	stuagn				stuain	-agn → -ain
	lavour				lavur	-ou- → -u-
	dei				di	-ei- → -i-
	detg				ditg	-e- → -i-
	bungs				buns	-ung → -un
	tgavalger				chavaltgar	tga- → cha-
	tot				tut	-o- → -u-
	lagn				lain	-agn → -ain
	lò				là	-o/ò (a la fin dal pled) → -a  'là' per distinguer da l'artitgel 'la'
	tgadafi				chadafieu	tga- → cha-  -i (a la fin dal pled) → -ieui
	pang				paun	-ang → -aun
	mintgade				mintgadi	-e- → -i-
	uscheia				uschia	-ei- → -i-
	de				di	-e- → -i-
	sot				sut	-o- → -u-
	vign				vegn	-ign → -egn
	magna				maina	-agna → -aina
	sotan				sautan	-o- → -au-
	fò				fa	-o/ò (a la fin dal pled) → -a
	alloura				alura	-ou- → -u-
	chegl				quai	ch- → qu-





Soluziun, Exercizi 1 (Vallader)

Differenzas tranter ils idioms ed il rg

Sursilvan	Surmiran	Vallader		Rumantsch grischun	Regla da transposiziun
		ün(a)		in(a)	-ü- → -i-
		plü		pli	-ü- → -i-
		seis		ses	-ei- → -e-
		respuonda		respunda	-uo- → -u-
		tü		ti	-ü- → -i-
		cuort		curt	-uo- → -u-
		nöbla		nobla	-ö- → -o-
		cugnuoscha		conuschia	-uo- → -u-
		or		aur	-o- → -au-
		passaintan		passentan	-ain + cons. → -en + cons.
		not		notg	-t → -tg
		varguogna		vergugna	-uo- → -u-
		sün		sin	-ü- → -i-
		tuot		tut	-uo- → -u-
		cuostavlezzas		custaivladads	-uo- → -u-
		uossa		ussa	-uo- → -u-
		fich		fitg	-ch → -tg
		tscherchar		tschertgar	-ch- → -tg-
		otra		autra	-o- → -au-
		marchà		martgà	-ch- → -tg-
		dit		ditg	-t → -tg
		fat		fatg	-t → -tg
		cumanzamaint		cumenzament	-ain + cons. → -en + cons.
		sfrachar		sfratgar	-ch- → -tg-
		tuornain		turnain	-uo- → -u-
		chadafö		chadafieu	-ö- → -ieu
		pan		paun	EB/VM: -an → -aun
		minchadi		mintgadi	-ch- → -tg-
		chosas		chaussas	-o- → -au-
		suot		sut	-uo- → -u-
		as svarguogna		sa vergugna	-uo- → -u-



Soluziun, Exercizi 2, Pleds cruschads (Sursilvan)

